
CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1927-2008) ERZURUM İLİNİN KIR-ŞEHİR NÜFUS DEĞİŞİMİ

Rural-Urban Population Change in Erzurum in the Period of Republic

Yrd. Doç. Dr. Yaşar GÖK*
Arş. Gör. Alperen KAYSERİLİ**

Özet

Bu çalışmada, Erzurum ili kır-şehir nüfusunun sayım dönemleri açısından bir değerlendirmesi yapılarak; Cumhuriyet döneminde il nüfusundaki şehirleşme oranını ve seyrini belirlemek ve kır-şehir nüfusunun dağılımındaki nedenleri mercek altına almak amaçlanmıştır. TÜİK tarafından yapılan sayım sonuçlarının değerlendirilmesiyle ortaya çıkarılan tablo, hem il nüfusunun genel yapısı hakkında bir analize imkân sağlayacak hem de ilerleyen dönemler için öngörülerde bulunmayı kolaylaştıracaktır. Yaklaşık 75 yıllık sürede, şehirli nüfusun oranının beş kat kadar arttığı, kır nüfusu oranının üç kata yakın azaldığı Erzurum ilinde, tüm sayım dönemlerinde şehirli nüfus oranının Türkiye ortalamalarının altında olduğu görülmektedir. Bu şekliyle, Cumhuriyet döneminde yapılan sayımların (1927–2008) değerlendirilmesi ve özellikle Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarının da irdelenmesi, il çapında kır-şehir nüfusundaki önemli değişme ve gelişmelerin varlığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kır-Şehir nüfusu, Erzurum, Nüfus değişimi.

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, e-mail: ygok@atauni.edu.tr

** Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, e-mail: alperenkayserili@atauni.edu.tr

Abstract

In this study, it was aimed to make an evaluation of rural-urban population in Erzurum according to the years of census, to determine the urbanization rate in the population of the city and course of the change in it, and to search the reasons underlying the distribution in rural-urban population. The table intended to be formed by an analysis of the censuses carried out by TÜİK (Turkish of Statistical Institute), will both allow an analysis of the general structure of population in the city and facilitate the predictions about the future. Looking at the nearly 75-year duration, it is seen that, in all censuses, the rate of urban population in Erzurum has been under the average of Turkey, where the rate of urban population increased almost five times whereas the rate of rural population declined three times. In this respect, evaluation of the censuses throughout the period of republic (1927–2008) and, particularly, analysis of the results of the Address Registration System (ADNKS) indicate the existence of considerable change and development in rural-urban population.

Key words: Rural-Urban population, Erzurum, Population change.

I.GİRİŞ

Dünya’da kır-şehir nüfus değişiminde Sanayi Devrimi’nin önemli rolü olmuştur. Ancak, bu husus daha çok kalkınmış sanayileşmiş ülkelerde söz konusudur. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise, kırlardan şehirlere göçün nedeni sanayileşme ile birlikte daha çok geçim sıkıntısına dayanmaktadır.

Kır ve şehir nüfus oranlarının değişiminde göçler, idari taksimattaki değişiklikler, nüfus artışına bağlı değişiklikler gibi faktörlerin etkisi olmaktadır. Bu faktörlerin en önemlilerinden biride göçlerdir. Türkiye’deki göçler de büyük çoğunluğu ile gelişmekte olan ülkelerin göçüne benzerlik göstermektedir. Erzurum ilinde meydana gelen ve kır-şehir nüfusunun değişiminde etkili olan temel neden de budur. Ancak, ulaşım ve iletişim çok yetersiz olduğundan, Cumhuriyet’in ilk yıllarında uzun süre göç olayı yaşanmamıştır. Kır nüfusunun şehre göç edebilmesi için ulaşım sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir. Sonraki yıllarda, özellikle 1950’li yıllardan sonra, yolların gelişmesi ile köyler kasabalara, kasabalarda şehirlere bağlanmıştır. Bunun sonucu olarak da kapalı köyler açık merkezler haline getirilmiştir (Türkdoğan, 2006:113).

Göç olayının önemli noktalarından birisi de göç edecek kişilerin nereye nasıl gideceklerine karar vermeleridir. Bu kararlarını ise, gideceği yerdeki çevre şartlarına, kazanç olanaklarına ilişkin beklentilerine göre vermektedirler (Tekeli, 2008:28). Kırsal yerleşmeden ayrılma kararı çoğu kez erkekler tarafından bireysel olarak alınırken, kadınlar kocalarının ya da akrabalarının tavsiyesine uyarlar. Göçte karar alma büyük oranda kırsal meslek ve hayat biçimini bir başka meslek ve hayat biçimi için değiştirme yönünde yapılan kişisel bir tercih olarak görünmektedir (Karpas, 2003:132). Tabii bahsettiğimiz bu unsurların yanında göçün itici ve çekici sebeplerinin de önemini belirtmekte fayda vardır. Bunları kırsal yerleşmelerin itici sebepleri ve kentin çekici sebepleri olarak özetlememiz mümkündür (Tümertekin, Özgüç, 1998:311, Doğanay, 1994:168, Yalçın, 2004:114). Hatta kır ve kent nüfus değişimi tamamen coğrafi, sosyolojik, ekonomik, demografik bir olgu olarak da değerlendirilebilir. Öyle ki, kırdan kente göç hem demografik bir olgu hem de yapısal bir değişim, bir yaşama şeklidir (Balcıoğlu, 2007:16). Bütün bu unsurları sıralarken devletlerin politik olarak vatandaşlarını göç ettirdikleri gerçeklerini de unutmamak gerekir.

Türkiye’de özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra ülke bütünlüğüne zarar verme girişimlerinde bulunan feodal yapılardan dolayı bir göç politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Bu politika ile de ağalık, şeyhlik ve aşiret düzeni kaldırılacak ve beraberinde vatandaşların devlete bağlanması kolaylaştırılacaktı (Babuş, 2006:297). Kır ve şehir nüfusu arasındaki farkın ortaya çıkmasındaki farklı bir unsurdaki ülkemizin bütün bölgelerinde aynı olmamakla birlikte, kırsal kesimde yaşayan ailelerin giderek daha az çocuk sahibi olmak istemeleridir (Özav, Yasak, 2005:124).

Erzurum, gerek coğrafi konumu, gerekse stratejik önemi nedeniyle, her zaman dikkat çeken bir yer olmuştur. Oldukça fazla el değiştirmiş ve çeşitli yer değişikliklerine sahne olmuş bir şehirdir. İşgallerin ve tahribatların olduğu zamanlarda çok büyük nüfus kaybına uğrayan şehir, barış ve huzur dönemlerinde ise nüfus çekmeye başlamıştır. Ancak ilin nüfusunun sadece şehir merkezinden ibaret olduğu da düşünülemez. Çevresindeki pek

çok kırsal yerleşmeyle bir bütün olan ilin kır-şehir nüfus oranlarında, tarihi süreç içerisinde pek çok değişiklik olduğu ifade edilebilir. Bu değişiklik Cumhuriyet Dönemi başından 1980'li yıllara kadar çok yavaş seyretmiştir. Ancak, Türkiye genelinde olduğu gibi, bu yıllardan sonra giderek artan oranla, kır nüfusunun aleyhine, şehir nüfusunun lehine bir gelişme yaşanmıştır. Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte, yukarıda da vurgulandığı üzere, en önemli nedeni kırsal kesimden şehirlere olan göçtür.

II. AMAÇ VE YÖNTEM

Genel olarak, Erzurum ilindeki kır-şehir nüfus değişimini Cumhuriyet dönemi içinde (1927-2008) ele alarak değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışmada; ildeki nüfus yapısının da ana hatları ile ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Mevcut verilerin değerlendirilmesi esasına dayalı bir nicel araştırma olarak tasarlanan çalışmayı, veri taramasına dayalı olması sebebiyle betimsel çalışmalar grubunda da ele almak mümkündür. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yapılan nüfus sayımları ile il nüfusu hakkındaki tarihi çalışmalar, araştırmanın en önemli veri kaynaklarını oluşturmuştur. Son olarak 2008 yılı ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) sonuçlarının değerlendirildiği çalışmada, sayım sonuçlarından elde edilen veriler tablolaştırılmış ve yer yer de grafiklere aktarılmıştır. Elde edilen görsel doküman ile söz konusu verilerin daha çabuk anlaşılması ve sonuçlarının daha net görülerek değerlendirilebilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada öncelikle, kır-şehir ayrımı ve bu ayrımın kullanılan kriterler ele alınmış daha sonra TÜİK tarafından kullanılan esaslar dikkate alınarak Erzurum ilinde kır-şehir nüfusunun yıllara göre geçirdiği değişimin incelenmesine gayret edilmiştir. Sayım dönemlerine göre yapılan değerlendirmenin ardından, il nüfusundaki kır-şehir dengesini etkileyen etmenler değerlendirilmiş; araştırma, mevcut durumun irdelenmesini ve ileriye yönelik öngörülerin ifade edilmesini amaçlayan bir sonuç bölümü ile neticelendirilmeye çalışılmıştır.

III. KIR-ŞEHİR NÜFUS AYRIMI VE BU KONUDA KULLANILAN KRİTERLER

Cumhuriyet Dönemi'nde Erzurum ilinin kır-şehir nüfusunu ele almadan önce, kır-şehir ayrımı ile ilgili bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Kır-şehir ayrımında önemli yere sahip olan köylerin resmi statüleri ilk kez, 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan **Köy Kanunu** ile belirlenmiştir. Böylece devlet ilk kez bu yasa ile köyleri tanımış ve onların özel mülkiyetini onaylamıştır. Ardından 24 Nisan 1924 tarihli Anayasaya göre ülkemiz yönetimine yeni bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre Türkiye; il (vilayet), ilçe (kaza), bucak (nahiye) ve köy yönetim birimlerine ayrılmıştır. Bu idari yapılanmaya **Türkiye'nin mülki idare bölümleri** adı verilmiştir. Bundan sonra Türkiye'nin yönetim birimlerinin sayısında ve statüsünde değişiklik olmuşsa da, kırsal nüfusun en önemli temsilcisi olan köylerin varlığı her zaman devam etmiştir. Öte yandan bu idari sistem dışında kalan mezra, kom, yayla, bağ evi gibi bir takım köyden küçük yerleşmeler olduğu da bilinmektedir. Bütün bu yerleşmeler, köylerle birlikte kırsal nüfusun yaşadığı yerleri oluşturmaktadır.

Kır-şehir nüfus ayrımını doğru yapabilmek ve gelişmeleri net biçimde değerlendirebilmek için öncelikle kır-şehir ayrımı konusunun irdelenmesi gerekmektedir. Şehir yerleşmeleri, konu ile ilgilenen bilim adamları tarafından farklı kriterlere göre tanımlanmaktadır. Bir kısım bilim mensupları, nüfus ölçütünü esas alarak şehir, köy ayrımını yaparken, bazıları sosyal, kültürel ve ekonomik göstergelere göre şehri tanımlamaktadır. Şehir ile kır yerleşmelerinin birbirinden ayrımında; nüfus, yönetim, fonksiyonlar ve plânlama gibi kriterler kullanılmaktadır. Bu kriterlerden basit ve pratik olması bakımından en çok kullanılan ve de tartışılan kriter ise yerleşmenin nüfus miktarıdır (Koca,2005:104).

Şehir köy ayrımında dikkate alınan kanunlardan biri 1924 tarih ve 442 Sayılı Köy Kanunudur. Bu kanuna göre; nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmeler köy, nüfusu 2000 ile 20.000 arasında olanlar kasaba ve 20.000'den fazla olanlar da şehir yerleşmeleri olarak ifade edilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu ise, nüfus miktarına bakılmaksızın bütün il ve ilçeleri şehir kabul etmektedir.

Yerleşmeler konusunda araştırmalar yapan coğrafyacılar ise, çalışmalarında farklı kriterler kullanmışlardır. Örneğin Darkot, şehir ve kır yerleşmelerini sınıflandırırken, alt limit olarak 3000 nüfusu esas almıştır. Nüfusu 3000'e kadar olan yerleşmeleri köy, 3000 ile 10.000 arasında olanları kasaba ve 10.000'den fazla olanları da şehir olarak kabul etmiştir (Darkot,1963:59). Ancak, 5272 Sayılı Belediye Yasası'nın 4. maddesine göre ise 24 Aralık 2004'ten sonra nüfusu 5000'e kadar olan yerleşmeler köy olarak kabul edilmektedir.

Yerleşmeler üzerine çok sayıda çalışması bulunan Doğanay, birtakım kriterlere göre kır-şehir ayrımı yapmanın bazen yanıltıcı olabileceğini vurgulamakta, ancak yine de nüfus bakımından bir limit belirlemenin, plânlama açısından önemli olduğunu belirterek diğer fonksiyonları da dikkate alarak 10.000 kriterinin uygulanmasının doğru olacağını ifade etmektedir (Doğanay, Özdemir, Şahin,2003:220). Bu konuda araştırmaları bulunan birçok bilim adamı da 10.000 limitini kabul etmiş ve çalışmalarında hep 10.000 nüfus kriterini kullanmışlardır. Örneğin Yazıcı, Koca, Güner, Köse, Bulut, Özey, Özav ve daha birçok bilim adamı çalışmalarında hep 10.000 kriterini kullanmışlardır.

Beşeri coğrafya bilim dalında önemli çalışmalar yapan Tümertekin de, şehri tanımlarken alt nüfus limitinin 10.000 olması gerektiğini kabul etmiştir (Tümertekin, 1973). Aynı kriter merhum Emiroğlu tarafından da kabul görmüş, o da şehir tanımında 10.000 nüfus kriterini kullanmıştır (Emiroğlu, 1975:127-128).

Yukarıda bahsedilen ifadelerden de anlaşılıyor ki, kır ve şehir yerleşmelerinin tasnifinde, nüfus miktarı tek başına yeterli bir kriter değildir (Bulut, 2003: 120). Yücel'e göre, tek başına nüfus kriterini esas almak ve buna göre kır-şehir ayrımı yapmak keyfildir. Daha birçok olayın son safhası, yani sonucu üzerinde durmak gerekmektedir (Yücel,1961:23-36). Konuya benzer bir yaklaşım sergileyen Karaboran'da, bir şehre asıl niteliğini veren unsurun zaman içinde akıp giden faaliyetler olduğunu ve o faaliyetlerin verimi olan **fonksiyonlar** üzerinde önemle durulması gerektiğini vurgulamaktadır (Karaboran,1984:12). Konuyla ilgili olarak yapılan tanımlamalardan birkaçı da şu şekildedir:

Şehirlerin; ekonomik, sosyal, kültürel, turistik, askeri v.b. fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonları ile çevre yerleşmelere hizmet verirken, kendi ihtiyaçları olan pek çok hizmet ve mal akışını da çevreden kendine yöneltmişlerdir. Şehirler çevrelerinden tecrit edilmiş yerleşme merkezleri değil, yakın çevreleri ve hinterlandı ile sıkı iktisadi ve kültürel ilişkileri bulunan insan topluluklarının konsantrasyon sahalarıdır (Karaboran, 1989: 81-118).

Bünyesinde barındırdığı insanların hemen hemen bütün ihtiyaçlarını başka yerleşmelere muhtaç olmadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara haiz olan, alt ve üst yapı bakımından fazlaca eksikliği olmayan, 20.000'in üzerinde (veya 20.000'in biraz altında) nüfus bulunan belediye örgütlü yerleşmelere şehir demekteyiz (Özçağlar,1997:9).

Bir yerleşme, çevresindeki ham veya yarı mamul maddeleri toplayan ve işleyen bir merkez durumunda bulunuyor ise, keza ticaret faaliyetlerinin, banka hizmetlerinin, çeşitli eşya ve araçlarının tamir işlerinin, mülki idarelerin ve iktisadi organizasyonların, ulaşım araçları ve yolların sağlık işlerinin v.s. toplandığı bir merkez durumunda ise şehir olarak adlandırılır (Göney,1995:8).

Görüldüğü gibi, kır şehir ayırımında oldukça fazla tanım ve kriter bulunmaktadır. Ancak, ortak bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Kaldı ki, öngörülen bu kriterlerin tümünü aynı yerleşmede bulmak da imkânsızdır. Dolayısıyla, kesin çizgilerle bir ayırım yapmanın da imkânı yoktur. Ancak bu kapsamda, ileri sürülen kriterlerin birçoğunu bünyesinde bulunduran; ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlar bakımından kır yerleşmelerinden farklı olan ve nüfusu en az 10.000 olan belediye örgütlü yerleşmeleri şehir olarak tanımlamak oldukça uygun olacaktır.

Yukarıda sıraladığımız görüşler çerçevesinde yerleşmelerden hangilerinin şehir sayılması gerektiği hususu oldukça **tartışmalıdır**. Bu yüzden bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu'nun kullandığı kriter esas alınarak, kır-şehir nüfusu ayırımı yapılması uygun görülmüştür. Dolayısıyla il ve ilçe merkezleri şehir olarak, diğer yerleşmeler ise kır yerleşmesi olarak; il ve ilçe merkezlerinin nüfusu **şehir nüfusu**, diğer yerleşmelerin nüfusu da **kır nüfusu** kabul edilerek, Erzurum il nüfusundaki değişmeler ve gelişmeler değerlendirilecektir.

IV. ERZURUM İLİNDE KIR-ŞEHİR NÜFUSUNUN YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ

Cumhuriyet döneminin ilk resmi sayımı olan 1927 sayımı ile çok sağlıklı ve detaylı bir sayım yapıldığı söylenemez. Ancak, savaştan çıkmış, topraklarının çok büyük bir kısmını kaybetmiş ve yeni bir cumhuriyet kurmuş olan devletin nüfusu hakkında bilgi edinilmesi bakımından önemli bir sayım olmuştur. Bu sayımın sonuçları hem Türkiye geneli için hem de Erzurum ili için bir gösterge olarak kabul edilebilir. Sayım, nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri ile ilgili kısıtlı bazı bilgiler içermekle birlikte, ilçe ve köyler bazında ayrıntılı rakamlar mevcut değildir. Sadece Erzurum ilinin toplam nüfusu ile toplam şehir ve kır nüfusu bulunmaktadır. Bu yüzden 1927 sayımı ile ilgili verilere çalışmadaki çizelgelerde yer verilmemiştir. Bu sayımın sonuçlarına göre ilin toplam nüfusu **270 925** olup; bunun **133 456**'sı erkek **137 469**'u ise kadın nüfustur. Yine toplam nüfusun **40.166**'sı

(%14.83) şehir nüfusu, **230 759**'u (%85.17) ise kır nüfusedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllara rastlayan bu sayımda kadın nüfusun daha fazla olması doğal kabul edilebilir. Kaldı ki, 1927 yılı sayımı çok sağlıklı yapılamadığından, eksiklikler ve yanlışlıkların olabileceği sanılmaktadır. Buna karşın, il nüfusunun çok büyük bölümünün (%85.17) kır nüfusundan oluştuğu, şehir nüfusunun ise nispeten düşük (%14.83) olduğu dikkat çekmektedir.

Kır şehir nüfus ayrımının ayrıntılı olarak açıklandığı ilk sayım ise 1935 sayımıdır. Bu sayımın sonuçlarına göre, Erzurum ilinde kırsal nüfus oldukça fazladır (Tablo 1). Söz konusu devre, Türkiye genelinde olduğu gibi, Erzurum ilinde de henüz şehirleşmenin yeterli düzeyde olmadığı bir dönemdir. Sanayileşmenin henüz başlamadığı, hizmetler ve ticaretin ise çok sınırlı olduğu bu dönemde, halkın büyük çoğunluğu köylerde yaşıyor ve tarım ve hayvancılıkla geçiniyordu. Diğer bir ifadeyle, kırsal kesimden şehre göçü teşvik eden faktörlerin henüz tam anlamıyla oluşmadığı bu dönemde nüfusun kırsal kesimde fazla olmasının bir diğer nedeni tarımda makineleşmenin olmayışıdır. Tarımsal faaliyetlerin hemen tümünün insan ve hayvan gücüne dayalı olması da, nüfusun kırsal kesimde kalmasına neden olan faktörler olarak burada hatırlanabilir.

Tablo 1. Erzurum ilinin 1935 sayımına göre kır-şehir nüfusu.

İdari Birimler	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Erzurum Merkez	33 104	17 343	15 761	59 434	29 234	30 200
Çat İlçesi	326	179	147	15 717	7 764	7 953
Hıms İlçesi	1 808	887	921	29 234	14 946	14 288
İspir İlçesi	1 511	768	743	40 679	19 044	21 635
Oltu İlçesi	1 874	958	916	45 600	22 927	22 673
Pasinler İlçesi	3 888	1 942	1946	44 951	22 655	22 296
Tercan İlçesi	1 256	617	639	33 053	16 138	16 915
Tortum İlçesi	1 463	746	717	40 581	19 676	20 905
Yusufeli İlçesi	579	275	304	30 329	13 368	16 961
Genel Toplam	45 809	23 715	22 094	339 578	165 752	173 826
	Toplam Nüfusa oranı		%11.89	Toplam Nüfusa oranı		%88.11

Kaynak: TÜİK 1935 sayım sonuçlarından hesaplanarak.

Erzurum ilinin kır-şehir nüfus değişim sürecinde uzun yıllar çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Çünkü şehirleşmeyi teşvik eden sanayi, ticaret ve hizmetler sektörlerinde önemli gelişmeler olmadığı gibi, kırsal kesimden nüfusu itici faktörler olan; makineleşme, ulaşım, iletişim vb. faktörlerde de uzun süre gelişme olmamıştır. Bu yüzden, ilin kır-şehir nüfus oranlarındaki değişim çok yavaş seyretmiştir. Yirmi yıllık bir süreçte, şehir nüfusu lehine yaklaşık %10'luk bir değişim olmuştur. 1955 sayımı ile kır nüfusunun oranı %79.07'ye gerilerken, şehir nüfusunun oranı %20.93'e yükselmiştir (Tablo 2). Bu artış sadece şehirleşmenin gelişmesiyle olmamıştır. Bu yirmi yıllık süre içerisinde, daha önce köy ve bucak statüsünde olan bazı yerleşmeler (Karayazı, Şenkaya, Tekman, Çat, Horasan, Narman) ilçe merkezi haline getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, önceki dönemlerde kır nüfusuna dâhil olan beş ilçenin nüfusu şehir nüfusuna dâhil edildiğinden, şehir

nüfusunun oranını artırmıştır. Yine bu devrede Yusufeli ve Tercan ilçeleri de Erzurum ilinden ayrılmıştır. Bu ilçelerin ayrılması hem kır nüfusunun hem de şehir nüfusunun azalmasına neden olduğundan, nüfus oranlarının değişiminde önemli rol oynamamıştır.

Tablo 2. Erzurum ilinin 1955 sayımına göre kır-şehir nüfusu.

İdari Birimler	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Erzurum Merkez	75 371	45 984	29 387	70 493	44 917	25 576
Aşkale İlçesi	5 682	4 090	1 592	35 448	18 592	16 856
Çat İlçesi	532	289	243	15 060	7 625	7 435
Hınıs İlçesi	3 222	1 769	1 453	31 572	15 978	15 594
Horasan İlçesi	3 441	2 245	1 196	28 391	14 167	14 224
İspir İlçesi	2 031	1 210	821	46 797	21 097	25 700
Karayazı İlçesi	583	306	277	20 928	10 688	10 240
Narman İlçesi	2 661	1 311	1 350	24 853	12 025	12 828
Oltu İlçesi	3 702	2 289	1 413	29 375	14 150	15 225
Pasinler İlçesi	6 939	3 751	3 188	28 998	14 342	14 656
Şenkaya İlçesi	2 102	1 067	1 035	27 430	14 019	13 411
Tekman İlçesi	602	333	269	17 995	9 309	8 686
Tortum İlçesi	1 958	987	971	33 810	16 403	17 407
Genel Toplam	108 829	65 631	43 195	411 150	213 312	197 838
	Toplam Nüfusa oranı			Toplam Nüfusa oranı		
	%20.93			%79.07		

Kaynak: TÜİK 1955 sayım sonuçlarından hesaplanarak.

Türkiye’de şehirleşmenin hız kazandığı, kırdan şehre göçün artış gösterdiği devrenin başlangıç yılları **1980’li yıllardır**. Tarımda makineleşmenin artış göstermesi, öte yandan ulaşım ve iletişimin gelişmesi, şehir hayatının cazip hale gelmesi, kırdan şehre göçün hızlanmasına neden olmuştur. Bir taraftan sanayileşmenin gelişmesi, öte yandan kamu ve özel sektör hizmetlerinin çoğalması, nüfusun şehirlere doğru akın etmesini sağlamıştır. Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının çeşitlenmesi ile buralara çok sayıda personelin alınması önemli sayıda nüfusun şehirlere gelmesini teşvik etmiştir. Erzurum şehri de Doğu Anadolu Bölgesi’nin en önemli merkezlerinden biri olması ve birçok kamu kurumunun bölge ve il müdürlüklerinin bulunması nedeniyle, hem çevresinden hem de yakın illerden göç almıştır. Kamu kurum ve kuruluşları ile diğer hizmet sektörlerinin artışı, ticareti de olumlu etkilemiş, dolayısıyla il merkezinde ticari işyerleri de artmıştır. Bu durum ilçe merkezlerinin de gelişmesine neden olmuş, bazı ilçeler (Oltu, Pasinler, Horasan, Aşkale ve Hınıs gibi) şehirleşme yönünde az da olsa mesafe kaydetmişlerdir. Bu gelişmelerin yanında Erzurum’un önemli bir özelliği de kırsal göç almakla birlikte göç veren bir konumda bulunmasıdır (Ünal, 2008:91). Bu gelişmeler sayesinde, 1980 yılı nüfus sayımına göre ilin şehir nüfus oranı %35.57’ye yükselmiş, kır nüfus oranı ise %64.43’e gerilemiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Erzurum ilinin 1980 sayımına göre şehir-köy nüfusu.

İdari Birimler	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Erzurum Merkez	190 241	103 166	87 075	72 381	38 512	33 869
Aşkale İlçesi	12 171	7 368	4 803	33 814	17 591	16 223
Çat İlçesi	2 572	1 286	1 286	23 368	11 639	11 729
Hıms İlçesi	10 684	6 029	4 655	47 911	23 882	24 029
Horasan İlçesi	10 208	5 503	4 705	38 879	19 130	19 749
İspir İlçesi	7 257	4 000	3 257	46 827	21 312	25 515
Karayazı İlçesi	3 887	2 189	1 698	37 611	19 105	18 506
Narman İlçesi	4 596	2 265	2 331	20 576	9 610	10 966
Oltu İlçesi	12 351	6 980	5 371	28 629	13 555	15 074
Olur İlçesi	2 333	1 222	1 111	17 604	8 396	9 208
Pasinler İlçesi	19 752	10 963	8 789	42 232	21 385	20 847
Şenkaya İlçesi	2 706	1 436	1 270	35 856	17 599	18 257
Tekman İlçesi	2 109	1 137	972	29 505	14 828	14 677
Tortum İlçesi	4 315	2 250	2 065	41 434	19 344	22 090
Genel Toplam	285 182	155 794	129 388	516 627	255 888	260 739
	Toplam Nüfusa Oranı	%35.57		Toplam Nüfusa Oranı	%64.43	

Kaynak: TÜİK 1980 sayım sonuçlarından hesaplanarak.

Tablo 4. Erzurum ilinin 2000 sayımına göre kır-şehir nüfusu.

İdari Birimler	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Erzurum Merkez	361 235	188 851	172 384	28 384	14 806	13 578
Aşkale İlçesi	15 548	8 886	6 662	20 006	10 413	9 593
Çat İlçesi	7 169	4 111	3 058	18 888	9 286	9 602
Hıms İlçesi	27 504	15 017	12 487	22 388	10 799	11 589
Horasan İlçesi	16 151	8 218	7 933	29 436	13 917	15 519
İspir İlçesi	11 188	6 638	4 550	18 149	8 314	9 835
Karaçoban	12 683	6 698	5 985	16 820	8 265	8 555
Karayazı İlçesi	6 749	3 883	2 866	28 665	13 603	15 062
Köprüköy	3 712	1 946	1 766	17 598	8 716	8 882
Narman İlçesi	9 025	4 901	4 124	18 590	9 151	9 439
Oltu İlçesi	23 064	12 060	11 004	16 473	7 595	8 878
Olur İlçesi	3 271	1 741	1 530	7 600	3 534	4 066
Pasinler İlçesi	22 787	13 099	9 688	21 876	11 075	10 801
Pazaryolu	4 826	2 501	2 325	4 827	2 142	2 685
Şenkaya İlçesi	3 676	1 887	1 789	23 956	11 616	12 340
Tekman İlçesi	6 350	4 157	2 193	28 290	13 543	14 747
Tortum İlçesi	7 905	4 343	3 562	30 792	15 281	15 511
Uzundere	4 815	2 463	2 352	6 741	3 062	3 679
Genel Toplam	560 551	298 759	261 792	376 838	183 440	193 398
	Toplam Nüfusa oranı	%59.80		Toplam Nüfusa oranı	%40.20	

Kaynak: TÜİK 2000 yılı sayım sonuçlarından hesaplanarak.

Erzurum'daki şehirleşme hareketi, Türkiye geneline göre daha geri olmasına rağmen, 2000'li yıllarda şehirleşme olayı daha belirgin hale gelmiştir. İlk defa bu sayım ile şehirli nüfus, kırsal nüfusun önüne geçmiş, nüfusun yarısından fazlası (%59.80) şehirli nüfusu

oluştururken, kırsal nüfusun oranı %40.20'ye düşmüştür (Tablo 4). Şehirli nüfusun artışı doğa dışı nüfusun yanı sıra çevreden gelen göçler ile bazı yerleşmelerin ilçe merkezi (Karaçoban, Köprüköy, Pazaryolu ve Uzundere) durumuna getirilmiş olmasının önemli katkısı olmuştur. Ancak şehirleşmenin yapısında bir değişiklik olmamıştır. Şehir nüfusunun büyük çoğunluğu hizmet sektörlerinde istihdam edilmektedir. Yine bu sayım ile ilin nüfus miktarı en yüksek miktara (937 389) ulaşmıştır. Ancak, bundan sonra, il nüfusunda sürekli bir azalma meydana gelmiş, böylece hem kırsal nüfus hem de şehirli nüfus miktarında **önemli düşüşler** görülmüştür.

Tablo 5. Erzurum ilinin 2008 ADNKS'ye göre kırsal-şehir nüfusu.

İdari Birimler	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Erzurum Merkez	359 752	182 483	177 269	13 987	6 951	7 036
Aşkale İlçesi	11 455	5 693	5 762	13 572	6 790	6 782
Çat İlçesi	4 727	2 482	2 245	16 029	8 113	7 916
Hınıs İlçesi	9 803	4 890	4 913	21 676	10 863	10 813
Horasan İlçesi	17 838	9 073	8 765	26 750	13 462	13 288
İspir İlçesi	6 784	3 409	3 375	16 854	8 507	8 347
Karayazı İlçesi	5 193	2 691	2 502	28 430	14 250	14 180
Köprüköy	1 765	912	853	16 935	8 538	8 397
Narman İlçesi	5 217	2 573	2 644	13 014	6 458	6 556
Oltu İlçesi	20 305	10 677	9 628	11 913	5 874	6 039
Olur İlçesi	2 177	1 064	1 113	6 150	3 048	3 102
Pasinler İlçesi	14 762	7 809	6 953	18 505	9 366	9 139
Pazaryolu	1 992	1 026	966	3 289	1 592	1 697
Şenkaya İlçesi	2 945	1 533	1 412	19 575	9 747	9 828
Tekman İlçesi	3 694	1 936	1 758	27 496	13 819	13 677
Tortum İlçesi	4 279	2 215	2 064	19 156	9 517	9 639
Uzundere	3 518	1 774	1 744	5 691	2 759	2 932
Genel Toplam	485 107	246 732	238 375	289 860	144 856	145 004
	Toplam Nüfusa Oranı		%62.60	Toplam Nüfusa Oranı		%37.40

Kaynak: TÜİK 2008 ADNKS sonuçlarından hesaplanarak.

Tablo 4 ile Tablo 5'i mukayeseli olarak incelediğimizde, 2000 yılında 937 389 olan nüfusun 2008 yılında 774 967'ye düştüğü görülmektedir. Erzurum ili nüfusu sekiz yıllık bir süre içerisinde 162 422 kişi azalmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu sürede yaklaşık **%17'lik bir azalma** olmuştur. Bu sayım dönemine (2008) kadar ilin kırsal nüfusunda azalma olurken, şehir nüfusunda sürekli bir artış gözlenmiştir. Bu kez hem kırsal nüfusta hem de şehir nüfusunda düşüş meydana gelmiştir. Şehir nüfusu 75 444'lük bir azalışla 560 551'den 485 107'ye düşerken, kırsal nüfus 86 978 bir azalışla 376 838'den 289 860'a gerilemiştir. Görüldüğü üzere, Erzurum ili hem kırsal nüfusta hem şehirli nüfusta önemli miktarda nüfus kaybına uğramıştır. 2008 yılında, mevcut nüfusu kırsal-şehir bakımından ele aldığımızda, şehirsiz nüfusun kırsal nüfusa göre daha fazla (%62.60) olduğu görülür (Tablo 5). Ancak, 2000 yılı sayımına göre onbinin üzerinde nüfusa sahip olan (Aşkale, Hınıs, Horasan, İspir, Karaçoban, Oltu, Pasinler) ilçelerden üçünün (Hınıs, İspir, Karaçoban)

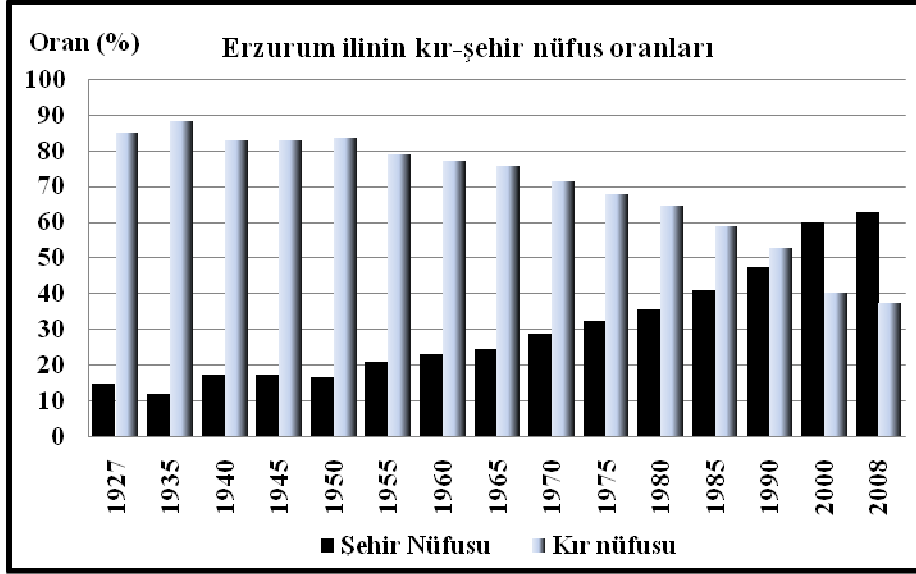
nüfusu bu sayım devresinde on binin altına inmiştir. Bu dönem ildeki en yüksek şehir nüfusuna sahip olan Erzurum il merkezinin de nüfusu azalmıştır. 2000 yılı sayımına göre 361 235 olan nüfusa, 2004 yılında çıkarılan 5272 sayılı yasa ile çok sayıda köyün nüfusu dâhil edilmesi ile büyükşehir nüfusu 402 000'e çıkmıştır. Ancak buna rağmen, dört yıllık süre sonunda (2008 yılında) Erzurum Büyük Şehir merkezinin nüfusu 359 752'ye düşmüştür (Tablo 5).

Erzurum ili nüfusundaki kır-şehir nüfus değişimini, Türkiye nüfusundaki kır-şehir nüfus değişim ile mukayese ettiğimizde ise değişimin sürecinde benzerlikler bulunduğu görülmektedir (Tablo 6). Ancak, Türkiye genelindeki değişim oranları, ilin değişim oranlarından farklı olmuştur. Örneğin 1927 yılı sayımına göre Türkiye genelinde şehir nüfusunun oranı %24.22 iken, Erzurum ilinde %14.83'tür. Yine en son sayıma (2008) göre, Türkiye genelinde şehir nüfusunun oranı %74.96 iken, Erzurum ilinde %62.60 olmuştur (Tablo 6 - Şekil 1). Bütün sayım devrelerinde tekrar eden bu duruma göre; Erzurum ilinin şehirli nüfusu ve dolayısıyla şehirleşme oranı, Türkiye ortalamalarının altında ve buna karşın kırsal nüfusu ise ülke ortalamalarının üzerinde olmuştur. Görülüyor ki, Erzurum ilindeki şehirleşme oranı, Türkiye'nin şehirleşme oranının en az %10 gerisinde kalmıştır. Bu durumu ortaya çıkaran pek çok neden olmakla birlikte, bunlar arasında en önemli olanların, şehirleşmeyi hızlandıran; sanayileşme, hizmetler, ticari faaliyetler ve şehirleşmeyi teşvik eden diğer şehirselleşme fonksiyonlarının il genelindeki yetersizliği olarak ifade edilebilir.

Tablo 6. Erzurum ili ve Türkiye genelinde kır-şehir nüfusunun yıllara göre dağılımı.

Yıllar	Erzurum ili				Türkiye Geneli			
	Şehir Nüfusu		Köy Nüfusu		Şehir Nüfusu		Köy Nüfusu	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
1927	40 166	14.83	230 759	85.17	3 305 879	24.22	10 342 391	75.78
1935	45 809	11.89	339 578	88.11	3 802 642	23.53	12 355 376	76.47
1940	63 862	17.20	307 532	82.80	4 346 249	24.39	13 474 701	75.61
1945	68 440	17.29	327 436	82.71	4 687 102	24.94	14 103 072	75.06
1950	76 332	16.55	384 758	83.45	5 244 337	25.04	15 702 851	74.96
1955	108 826	20.93	411 150	79.07	6 927 343	28.79	17 137 420	71.21
1960	129 823	22.82	439 041	77.18	8 859 731	31.92	18 895 089	68.08
1965	152 183	24.23	475 818	75.77	10 805 817	34.42	20 585 604	65.58
1970	196 821	28.74	488 130	71.26	13 691 101	38.45	21 914 075	61.55
1975	241 467	32.34	505 199	67.66	16 869 068	41.81	23 478 651	58.19
1980	285 182	35.57	516 627	64.43	19 645 007	43.91	25 091 950	56.09
1985	350 955	40.99	505 220	59.01	26 865 757	53.03	23 798 701	46.97
1990	400 348	47.20	447 853	52.80	33 326 351	59.01	23 146 684	40.99
2000	560 551	59.80	376 838	40.20	44 006 274	64.90	23 797 653	35.10
2008	485 107	62.60	289 860	37.40	53 611 723	74.96	17 905 377	25.04

Kaynak: TÜİK nüfus sayım bültenlerinden yararlanılarak.

Şekil 1. Erzurum ilinin kır-şehir nüfus oranlarının yıllara göre değişimi (1927–2008).

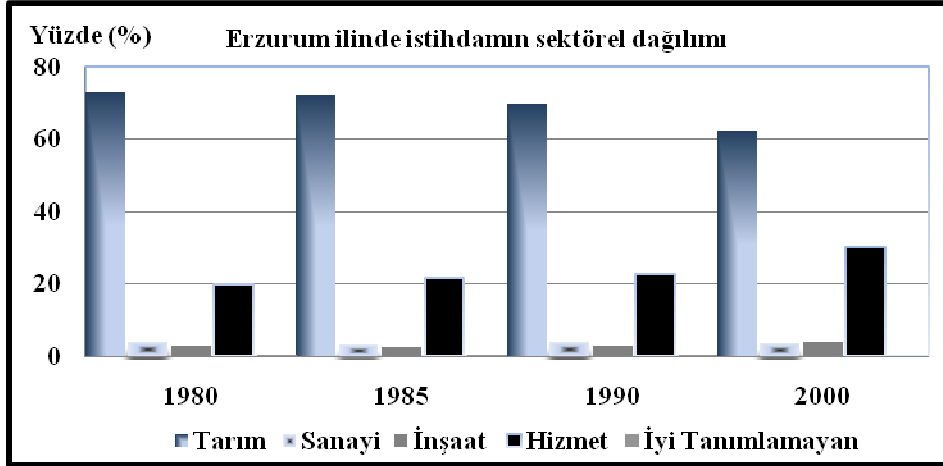
V. İLDE KIR-ŞEHİR NÜFUSUNDAKİ DEĞİŞİMİ ETKİLEYEN ETMENLER

Dünyanın gelişmiş ülkelerinde şehirleşme daha çok sanayileşmeye dayalı iken, Türkiye'deki şehirleşmenin temelini daha çok geçim sıkıntısına dayalı olduğu ifade edilebilir. Erzurum ilinin şehirleşmesi de, yine sanayileşmeden ziyade daha iyi yaşama ve iş bulma isteği ve bu amaçla ortaya çıkan nüfus hareketlerine dayanmaktadır. Gerçi büyük çaplı bir iki sanayi kuruluşu (Şeker Fabrikası, Çimento fabrikası) ve küçük ölçekli sanayi tesisleri varsa da, büyük miktarda istihdam oluşturacak sanayi kuruluşları mevcut değildir. Bu nedenle, şehirdeki nüfusun en önemli istihdam alanları hizmet sektörüdür. Bunların başında; Üniversite, karayolları, köy hizmetleri, hastaneler, iletişim kuruluşları (Telekom, Türkcell, Telsim vb.) ile kamu kurumlarının bölge ve il müdürlükleri gelmektedir. Bu kurum ve kuruluşların yanı sıra, özel sektöre ait hizmet birimleri de yine önemli sayıda istihdam oluşturmaktadır. Tarım kesimini bir kenara bırakacak olursak ki, bu istihdam alanı kırsal nüfusa aittir. Diğer sektörler arasında (Sanayi %3.7, inşaat %3.8,) en fazla payın (%30.1) hizmetler sektörüne ait olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye için de geçerli olup, Türkiye genelinde de şehir nüfusunun büyük çoğunluğu hizmet sektöründe (%33.5) istihdam edilmektedir. Ancak, Türkiye genelinde sanayi sektörünün payının, Erzurum'a göre oldukça yüksek (%13.3) olduğu da görülmektedir (Tablo 7-Şekil 2). Bu durum da gösteriyor ki, Erzurum'daki şehirli nüfusun büyük çoğunluğunu hizmet sektöründe çalışanlar oluşturmaktadır. Bu açıdan ele alındığında, il genelinde kır-şehir nüfusundaki değişimlerin ortaya çıkışındaki önemli nedenlerden birinin iş ve istihdam alanlarında şehirlerin lehine ortaya çıkan gelişmeler olduğu ifade edilebilir.

Tablo 7: Erzurum ili ve Türkiye genelinde istihdamın sektörlere göre durumu (2000).

Yıllar	Erzurum İli										
	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmet		İyi Tanım.		Toplam İstihdam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
1980	257 570	73.1	13 721	3.9	10 455	3.0	69 448	19.7	1 030	0.3	352 224
1985	262 323	72.4	12 560	3.5	8 763	2.4	77 978	21.5	910	0.3	362 534
1990	248 478	70.0	14 572	4.1	10 456	2.9	79 970	22.5	1 619	0.5	355 095
2000	200 375	62.3	11 941	3.7	12 139	3.8	96 918	30.1	233	0.1	321 606
Yıllar	Türkiye Geneli										
	Tarım		Sanayi		İnşaat		Hizmet		İyi Tanım.		Toplam İstihdam
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
1980	1 104 501	60.0	2 140 887	11.6	765 072	4.1	4 335 230	23.4	176 632	1.0	18 522 322
1985	2 118 531	59.0	2 345 719	11.4	750 546	3.7	5 235 067	25.5	106 921	0.5	20 556 786
1990	2 547 796	53.7	2 992 864	12.8	1 184 242	5.1	6 515 508	27.9	141 483	0.6	23 381 893
2000	2 576 821	48.4	3 470 360	13.3	1 196 246	4.6	8 719 693	33.5	34 015	0.1	25 997 141

Kaynak: TÜİK 2000 nüfus sayım bülteni (Nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri).

Şekil 2. Erzurum ilinde istihdamın sektörel dağılımı (1980–2000).

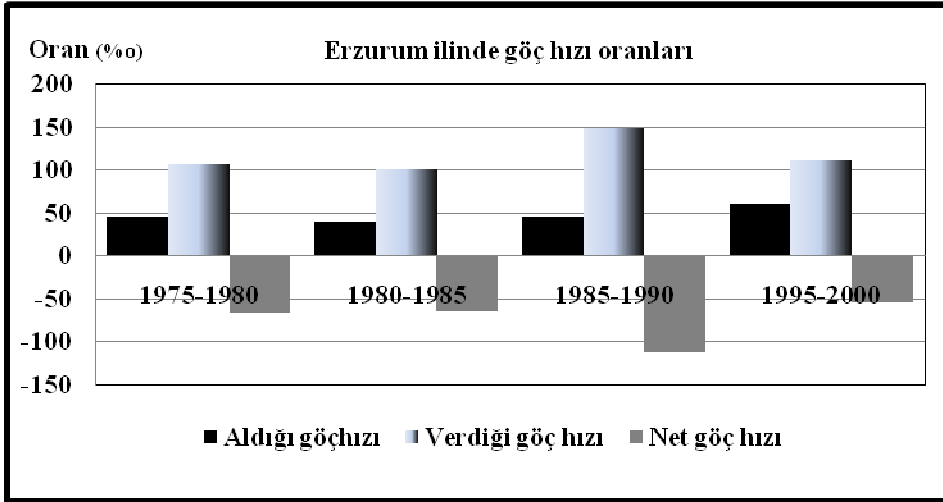
Erzurum ili kır-şehir nüfusunun incelenmesinde dikkate alınması gereken hususlardan biri de, ilin aldığı ve verdiği göç miktarıdır. Bu durum kır-şehir nüfus miktarını önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de göç olayının belirgin hale geldiği ve giderek hızlandığı dönem olan, 1975–2000 yılları arasında 25 yıllık sürede Erzurum ilinden 374 717 kişi göç etmiştir. Buna karşılık, göç yoluyla Erzurum’a gelen kişi sayısı 145 090’dır (Tablo 8-Şekil 3). Şayet Erzurum dışarıdan hiç göç almasaydı ve göç edenlerin tümü il içerisindeki şehirlere gelmiş olsaydı, bugünkü şehirli nüfus 714 734 kişi olacaktı. Ancak, göçü durduracak veya azaltacak nedenler oluşmadığından, göç devam etmektedir. Göçün

en ilginç tarafı ise, göç eden nüfusun bir kısmının gelir düzeyi yüksek ailelerden oluşmasıdır. Yani göç etmediği takdirde, Erzurum'a yatırım yapabilecek imkâna sahip, il genelinde işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunabilecek özelliği olan aileler, göç yoluyla ili terk etmektedir. Buna karşılık göçle gelen nüfusun büyük çoğunluğunun vasıfsız, ekonomik imkânları iyi olmayan ve Erzurum'da işsizliği artıran kişiler olduğu görülmektedir. Bu durum ise şehrin ekonomik ve sosyo- kültürel yapısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 8. Erzurum ilinin aldığı-verdiği göç miktarları ve hızları (1975–2008).

Yıllar	Aldığı Göç	Aldığı Göç Hızı (%)	Verdiği Göç	Verdiği Göç Hızı (%)	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
1975–1980	30 624	45.59	76 717	106.88	-46.093	-66.3
1980–1985	29 407	40.42	78 152	100.67	-48.745	-64.8
1985–1990	34 250	46.53	122 548	148.66	-88.298	-113.2
1995–2000	50 809	61.55	97 300	111.59	-46.491	-54.8
Toplam	145 090	48.52	374 717	116.95	-57.406	-74.8

Kaynak: TÜİK göç istatistiklerinden derlenmiştir.

Şekil 3. Erzurum ilinde göç hızlarının seyri (1975–2000).

Erzurum ilinden en fazla göç 1985–1990 yılları arasında olmuştur. Bu devrede ilin kırsalından ve şehirlerden 122 548 kişi il dışına göç etmiştir. Bu dönem hem Türkiye’de hem de Erzurum ilinde şehirleşmenin en hızlı olduğu dönemdir. Henüz 5272 Sayılı Belediye Yasası çıkmadığı halde, bu devrede Erzurum il merkezinin nüfusu 361 235’e ulaşmıştır. Söz konusu yasa ile çok sayıda merkez köyün nüfusu da Büyükşehir nüfusuna dâhil edilmiş ve bir dönem şehrin nüfusu 402 000’e kadar yükselmiştir. Ancak, 2008 yılı ADNKS göre şehir sekiz yıllık sürede önemli sayıda göç vermiş ve nüfusu 359 752’ye gerilemiştir. Bu süreçte sadece il merkezinden değil, ilin diğer ilçelerinden ve köylerinden

de önemli miktarda göç olmuştur. Daha önce de vurgulandığı üzere, 2000 sayımına göre 937 389 olan nüfus, 2008 sayımı ile 774 967'ye düşmüştür. Böylece hem şehir merkezleri hem de kırsal kesim nüfus kaybına uğramıştır. Ayrıca TÜİK tarafından açıklanan 2008 yılı ADNKS sonuçlarına göre 2007-2008 yılları arasında Erzurum ili 18 999 kişi göç alırken, 43 585 kişi göç vermiştir ve -24 586 kişilik göç olayı gerçekleşmiştir. Net göç hızı ise -31,23 olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç verilen iller incelendiğinde ise ilk sırada İstanbul'un yer aldığı onu sırasıyla Bursa, İzmir, Ankara, Kocaeli ve Tekirdağ'ın izlediği görülmektedir. Buna dayalı olarak özellikle ülkemizin sanayi merkezlerine doğru bir göç olayının yaşandığını ve bunun sebebi olarak da istihdam eksikliğinin Erzurum'un en önemli sorunları arasında yer aldığını söylememiz doğru olacaktır.

Kırsal kesimdeki nüfus kaybı, şehirlere nazaran daha da hızlı olmuştur. Özellikle ilin kuzeyinde bulunan ve tarım arazileri oldukça sınırlı olan; İspir, Olur, Oltu, Tortum, Pazaryolu, Uzundere ve Şenkaya ilçelerinin köylerinden olan göçler, birçok köyün neredeyse boşalmasına neden olmuştur. Önceki dönemlerde, Erzurum il merkezi ve ilçelerine olan göçler, bu kez hemen tümüyle il dışına ve özellikle ülkenin batısında bulunan illere olmuştur.

Görüldüğü üzere; Cumhuriyet dönemi boyunca Erzurum il nüfusunun kır-şehir dengesinde ortaya çıkan değişimlerde pek çok faktörün etkinliği söz konusudur. Bu etmenler arasında ön plana çıkan ikisi ise **iş ve istihdam alanları dağılımı** ile **göç hareketleri** olarak ifade edilebilir. Özellikle il merkezi ve diğer şehir yerleşmelerinde yoğunlaşan istihdam alanı dağılımı ve son 25-30 yıllık dönemde hız kazanan göç hareketlerinin, il çapında nüfusun kır-şehir dağılımı üzerinde birinci derecede etkili olduğu görülmektedir.

VI. SONUÇ

Erzurum ilinin Cumhuriyet dönemindeki (1927-2008) kır-şehir nüfus değişiminde önemli değişimler ve gelişmeler olduğunu ifade etmek mümkündür. Her geçen dönem, kır nüfusunun aleyhine ve şehir nüfusunun lehine gelişmeler meydana gelmiştir. İlk sayım yılı olarak kabul ettiğimiz 1927 sayımı ile %15'ler (%14.83) düzeyinde olan şehir nüfusu, 2008 sayımı ile %60'ın (%62.60) üzerine çıkmıştır. Yaklaşık 75 yıllık sürede, şehirli nüfusun oranı yaklaşık **beş kat artarken**, kır nüfusunun oranı da yine **üç kata yakın azalmıştır**. Her iki kesimin nüfusu, 1985 yılı sayımına kadar sayısal olarak artış göstermiştir. Bu sayım döneminden sonra, kır nüfusu artan oranla azalmaya başlamıştır. Şehir nüfusu ise, 2000 yılı sayımına kadar artış göstermiş, bu dönemden sonra azalışa geçmiştir.

Bu azalışta hiç şüphesiz göçlerin büyük rolü vardır. 2008 ADNKS verilerine göre, ilde ikamet eden 774 967 kişinin 73 712 kişinin doğum yerleri başka illerdir. Buna karşın, Erzurum ili nüfusuna kayıtlı 903 580 kişi de diğer illerde ikâmet etmektedir. Diğer bir ifadeyle, 73 712 kişi Erzurum'a göç etmişken, 903 580 kişi de Erzurum'dan göç etmiştir. Aldığı göçün yaklaşık 12 katı kadar göç vermiştir. Bunun birkaç katını, o illerde doğan nüfus oluşturuyor olsa bile, yine de çok büyük bir göç söz konusudur. **İstihdam imkânları** başta olmak üzere, nüfusu yerinde tutacak şartların uygun olması halinde Erzurum ilindeki şehirli nüfusun sayısı ve dolayısıyla oranının bugünkünden çok daha yüksek olabileceğini düşünmek mümkündür. Çünkü tarımdaki makineleşme ve arazi paylaşımı nedeniyle, kırsal

kesimden şehirlere doğru gerçekleşen göçler mutlaka olacak ancak, söz konusu nüfus hareketleri il içinde meydana gelecekti. Bu durumda 2008 yılında 360 000 kadar olan il merkezi nüfusunun en azından 500 000 civarında olacağı beklenebilirdi.

Sonuç olarak, Erzurum ili nüfusunun demografik yapısında, sosyal ve ekonomik niteliklerinde önemli farklılıkların varlığı, ilin sosyal, kültürel ve doğal yapısının yansımaları olarak görülebilir. Bölgenin ve dolayısıyla da Erzurum ilinin; sosyal, kültürel ve ekonomik yönden değişmesi ve özellikle ekonomisinin iyileşmesi durumunda, istihdam alanlarının artacağı, bu durumun da şehrin dışarı olan göçünü yavaşlatacağı ve kırsaldan olan göçü ildeki şehirlere doğru çekeceği öngörülebilir. Böylelikle, ilde şehirleşme hareketlerinin hız kazanacağı ve şehirli nüfus oranının artacağını ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aydın,D.,1998**, Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı-Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi - Sayı: 151, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Babuş, F., 2006**, Osmanlı'dan Günümüze Ernik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Balcıoğlu, İ., 2007**, Sosyal ve Psikolojik Açından Göç, Elit Kültür Yayınları, İstanbul.
- Coşkun,O.,2008**, *İç Göçler Açısından Erzurum İlinin Analizi*, Doğu Coğrafya Dergisi, sayı: 20, Erzurum.
- Darkot,B.,1963**, Türkiye İktisadi Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yay. No: 1001, İktisat Fakültesi Yay. No.139, İstanbul.
- DİE**, Genel Nüfus Sayımları (1927–1935–1940–1945–1950–1955–1960–1965–1970–1975–1980–1985–1990–1997)- İdari Bölünüş, Ankara.
- DİE,2002**, 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası (Erzurum), Ankara.
- Doğanay,H., 1994**, Türkiye Beşeri Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Doğanay,H.,Özdemir,Ü.,Şahin,İ.F.,2003**, Coğrafya'ya Giriş 2 (Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya), Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Emiroğlu,M.,1975**, *Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, sayı:7, Ankara.
- Gök,Y.,2006**, *Horasan İlçesinde Nüfus Hareketleri*, Doğu Coğrafya Dergisi, sayı:16, Erzurum.
- Karaboran,H.H.,1984**, Yerleşme Coğrafyası, Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları, Elazığ.

- Karaboran,H.H.,1989**, *Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt: 3, sayı:1, Elazığ.
- Karpat, K.H., 2003**, Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm, Çev. Abdülkerim Sönmez, İmge kitabevi, Ankara.
- Koca,H.,2005**, Kuruluşu-Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleri Yönünden Dört Yol Şehri, Aktif Yayınevi, İstanbul.
- Konukçu,E.,1992**, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- Özav, L., Yasak, Ü., 2005**, *Sandıklı İlçesinde Nüfus Gelişimi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:VII, Sayı:2, Afyon.
- Özçağlar,A.,1997**, Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler (Kasabalar-Şehirler), Ekol Yayınevi, Ankara.
- Pamuk,B.,2006**, XVII.Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Araştırma-İnceleme Dizisi:123, İstanbul.
- Tekeli, İ., 2008**, Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TÜİK,2005**, 2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Yayın No: 2976, Ankara.
- Tümertekin,E.,1973**, Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, İstanbul Üniversitesi Yay. No. 1840, Coğrafya Enst. Yay. No.72, İstanbul.
- Tümertekin,E.,1977**, *Türkiye’de İç Göçler Üzerine*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı: 22, İstanbul.
- Tümertekin,E., Özgüç, N., 1998**, Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Türkdoğan, O., 2006**, Türkiye’de Köy Sosyolojisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Araştırma İnceleme Dizisi:150, İstanbul.
- Ünal, Ç., 2008**, Erzurum Nüfusunun Sosyo Ekonomik Göstergeleri ve Doğu Anadolu’daki İl Merkezleriyle Karşılaştırılması, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı:48, İstanbul.
- Yalçın, C., 2004**, Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yücel,T.,1961**, *Türkiye’de Şehirleşme Hareketleri ve Şehirler*, Türk Coğrafya Dergisi, sayı: 16, Ankara.

www.tuik.gov.tr

Cumhuriyet Döneminde Erzurum İlinin Kır-Şehir Nüfus Değişimi